

דף למנחה

ספר שמואל ב', י"ח-כ"ב

תוכן הפרקים שנלמדו השבוע



[פרק י"ח](#) - מות אבשלום

[פרק י"ט](#) - השבת מלכות דוד

[פרק כ'](#) - מרד שבע בן בכרי

[פרק כ"א](#) - נקמת הגבעונים בבית שאול

[פרק כ"ב](#) - שירת דוד

לימוד מעמיק

שירת דוד וסיום ספר שמואל



בשעה טובה הגענו בלימוד אל פרקי הסיום של ספר שמואל ב.

כחלק מסיכום מלכותו של דוד, מובאת בפנינו שירה העוסקת בהצלחתו של דוד מאויביו: וַיִּדְבֹּר דָּוִד לַיהוָה אֶת דְּבָרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת בַּיּוֹם הַהוּא אֲתוּ מִכָּפֶן כָּל אֹיְבָיו וּמִכָּפֶן שָׁאוּל (כ"ב, א). דוד המלך נעים זמירות ישראל ומחבר ספר תהלים כתב בימי מלכותו פרקי שירה ותפילה רבים, אשר רובם מופיעים בספר תהלים. אמנם, שירה זו מופיעה באופן כמעט זהה גם בפרק י"ח בתהלים; אבל כאן היא מקבלת תפקיד שונה כחלק מובנה מספר שמואל. ממש כמו שירת הים ושירת דבורה. בשיעור זה נלמד את השירה ונראה כיצד מתאימה שירה זו לסיכום ימי דוד המלך ואיך היא קושרת ומגבשת יחד את הספר כולו.

חלק א' - השירה

לימוד בקבוצות

קראו את השירה בקריאה זריזה, ונסו לבטא במילים שלכם את הנושא שלה. נסו לזהות שלושה שלבים שונים בתוכן השירה.

מקריאה ראשונית של השירה ניתן לזהות בה רצף אחיד יחסית של שבח. היא אינה מחולקת לחלקים ברורים, אך עם זאת, עיון בשירה מאפשר להציע חלוקה כללית, ממנה ניתן ללמוד רבות על דוד, הנהגתו והקשר שלו עם ה'.

ראשית, ניתן לזהות את נושא השירה והוא הצלתו של דוד מכל אויביו. דוד פותח בתיאור שבחו של ה' שמושיעו מכל צרה: ה' סָלַעַי וּמִצְדָּתַי וּמִפְלֹטַי לִי. אֱלֹהֵי צוּרֵי אַחֲסֵה בּוֹ מִגַּנִּי וְקָרַן יְשָׁעִי מִשְׁגָּבֵי וּמְנוּסֵי מִשָּׁעֵי מִחֲמָס תִּשְׁעֵנִי. מִהֲלָל אֶקְרָא ה' וּמֵאֹיְבֵי אוֹשָׁע (כ"ב, ב-ד). וגם בפסוקי הסיכום הוא מודה לה' על עזרתו: חֵי ה' וּבְרוּךְ צוּרֵי וְיָרֵם אֱלֹהֵי צוּר יְשָׁעֵי. הָאֵל הִנְתֵּן נְקָמָה לִי וּמוֹרִיד עַמִּים תַּחֲתֵנִי. וּמוֹצִיאֵי מֵאֹיְבֵי וּמְקַבְּלֵי תְרוּמָמֵי מֵאִישׁ חֲמָסִים תִּצְלַנִּי. עַל כֵּן אוֹדֶךָ ה' בְּגוֹיִם וְלִשְׁמֶךָ אֲזַמְּרָה. (מז-נא).

היחידה המרכזית של השירה (פס' ה-מו) מחולקת לשלושה חלקים מרכזיים:

חלק ראשון (ה-כא) - תיאור צרתו של דוד והישועה הראשונה של ה'.

חלק שני (כב-לב) - תיאור הסיבות שבזכותן זוכה דוד לישועה.

חלק שלישי (לג-מו) - תיאור התמיכה המתמשכת של ה' בדוד.

בחלק הראשון, דוד מתאר את הקושי בו היה בטרם נושע: **אֶפְפָּנִי מִשְׁבְּרֵי מוֹת נַחְלִי בְּלִיעַל יִבְעֵתְנִי. חֲבָלֵי שְׂאוֹל סָבְנִי קִדְמָנִי מִקִּשְׁי מוֹת (ה) בעקבות המצוקה הזו, התפלל דוד לה' שיושיעו מצרתו, וה' נענה לו בהופעה ניסית ופלאית: **וַיֵּט שָׁמַיִם וַיִּרְדּוּ וַיַּעֲרֹפֵל תַּחַת רַגְלָיו (ו).** כניסתו של ה' לארץ מלווה בזעזוע ועוצמה אדירה. תיאור השפעתו של ה' שולח רמז עבה לקריעת ים סוף: **וַיִּשֶׁת חֲשָׁךְ סָבִיבְתָיו סָפוֹת... וַיִּשְׁלַח חֲצִצִּים וַיִּפְיֵצֵם בְּרֶקַע וַיִּהָם. וַיִּרְאוּ אֶפְקֵי יָם יִגְלוּ מִקְדוֹת תֵּבֵל בְּגִיעַת ה' מִנְשַׁמַּת רוּחַ אִפּוֹ. יִשְׁלַח מִמְרוֹם יִקְחֵנִי יִמְשֵׁנִי מִמַּיִם רַבִּים (יב-יז).** בתהליך שמדמה את ישועת ישראל ממצרים, משורר דוד על ישועתו שלו מן המצר. מדוע זכה דוד לישועה כזו?**

זאת הוא מסביר **בחלק השני** של השירה: **יִגְמְלֵנִי ה' בְּצַדִּיקְתִּי כִּבְר יָדַי יִשִּׁיב לִי. בִּי שָׁמְרֵתִי דְרָכֵי ה' וְלֹא רָשַׁעְתִּי מֵאֲלֹהֵי (כא-כב).** דוד תולה את הישועה הניסית בהליכה בדרך ה' באמת ובצדק.

חשוב להדגיש כי דוד המלך מתפאר כי הוא צדיק לא לשם התהדרות עצמית, אלא כדי לבטא מסר: מי שהולך בדרך ה' זוכה לעזרת ה'. דוד מדגיש שיחסו המיוחד של ה' אליו אינו תוצאה של תכונה מולדת שמקנה לו זכויות אצל אלהים, אלא הישג שכל אדם ראוי לחפש ולהשיגו בשמירת דרך ה' התמימה. דוד מדגיש את המסקנה הזו בחלק של השירה שמפרט את גורלו הראוי של כל אדם - מי שנוהג בחסד יזכה לחסד, ומי שנוהג בעקשות ונבלות יטעם בגורלו מאותן התכונות: **עִם חֲסִיד תִּתְחַפֵּד עִם גְּבוּר תִּמְיָם תִּתְמָם. עִם נָבֵר תִּתְבָּר וְעִם עֲקֹשׁ תִּתְפָּל (כז).**

מבחינת 'עלילת הסיפור' של השירה, היא יכלה להסתיים בנקודה זו - מצוקה, תפילה, הצלה ואפילו מסר חינוכי לסיום. אך השירה ממשיכה:

בחלקה השלישי דוד פותח בשבח נוסף לה', ומתאר תמיכה נוספת שקיבל ממנו: **בִּי מִי אֵל מִבְּלָעַדִּי ה' וּמִי צוּר מִבְּלָעַדִּי אֱלֹהֵינוּ. הָאֵל מְעוּזֵי חַיִל וַיִּתֵּר תְּמִים דְרָכָיו. מִשׁוּבָה רַגְלֵי כְּאֵילוֹת וְעַל בְּמוֹתָיו יַעֲמִדֵנִי. מִלִּמְד יָדַי לְמַלְחָמָה וְנַחַת קִשְׁת נְחוּשָׁה זְרַעְתִּי (לב-לה).** אלהים 'לימד' את דוד להילחם, ונתן לו את הכוח להתמודד עם אויביו בעצמו: **אֶרְדָּפָה אֹיְבֵי וְאֲשָׁמִידִם וְלֹא אָשׁוּב עַד כְּלוֹתָם. וְאֲכַלֵּם וְאֶמְחִצֵּם וְלֹא יִקְוּמוּן וַיִּפְלוּ תַּחַת רַגְלֵי (לח-לט).** לעומת הפעלים המופיעים בהצלה הראשונה ב'גוף שלישי' יחיד: ישלח, יצילני, יקדמני, ישיב וכו' כלומר פעולות המבוצעות על ידי הקב"ה - הפעלים המופיעים בחלק השלישי כוללים גם פעלים רבים בגוף ראשון: ארוץ, אדלג, ארדפה, אשחקם, ועוד.

תחילת הישועה של דוד מגיעה כולה מה' ללא כל התערבות אנושית חוץ מתפילה, זוהי הצלה **פסיבית** שבה דוד כלל לא פועל והוא בעצם 'נותן' לאלהים לעשות את כל עבודת ההצלה. אבל השירה לא מסתיימת בכך, ודוד הופך בהמשך להיות **אקטיבי**. הוא פועל ורודף ונלחם לאורך פסוקי הישועה, והקב"ה נמצא בעזרו בכל פעולה שהוא עושה **אֶרְדָּפָה אֹיְבֵי וְאֲשָׁמִידִם וְלֹא אָשׁוּב עַד כְּלוֹתָם... וַתִּזְרְנֵי חַיִל לְמַלְחָמָה תִּכְרִיעַ קְמִי תַּחַתְנִי (לא-מ).**

חלק ב - שתי ישועות

שאלה למחשבה



מה היחס בין שני סוגי הישועות של דוד מאויביו? מתי כל אחת מהן נדרשת, והאם אחת מהן עדיפה על השנייה?

לכל אחת משתי הישועות המתוארות בשירה, הפסיבית והאקטיבית, יש תפקיד חשוב וכל אחת מהם מייצגת מצב שונה של צרה.

הישועה הפסיבית מייצגת את האדם שצרתו כל כך קשה עליו והוא נטול כל יכולת לפעול. זו צרה כל כך נוראית ומגבילה שלא נותר לאדם דבר מלבד פנייה לקב"ה לעזרה. כאשר הקב"ה עוזר הוא עושה עבור האדם את הכול - כל כוחו של הקב"ה מתגלה באותה הצלה: האדמה רועדת, אש, ברקים, גלי הים וכל מוסדות תבל כולם נתונים ביד הקב"ה לישועה.

אבל זוהי אינה ישועה שראוי לבנות עליה לאורך זמן. לאחר מענה ראשוני מה' שנעשה מעל הטבע, האדם נדרש לשמור עצמו שלא ייפול למצוקה חסרת אונים בשנית, וללמוד להתמודד עם צרותיו 'בכוחות עצמו'. בשלב זה הקב"ה כבר לא יורד על ענן או כרוב ולא מרעיד את האדמה, אבל במקום זאת, דוד מכיר בחלקו של ה' בישועה כשהוא נותן כוח ותבונה לאדם להשתמש בכליו בצורה מיטבית. עזרתו של הקב"ה בסוג זה של ישועה היא גדולה מאוד, אך היא נסתרת, ללא כל התערבות על-טבעית. דוד בשירה מלמד אותנו לפתוח את העיניים ולראות היכן עוזר הקב"ה לאדם שמתגבר על צרתו בדרך הטבע כמו בדרך העל-טבעית.

הרב מדין בשיעורו ממשיך משל: בעל עסק שרואה אדם ללא עבודה ובמצוקה כלכלית ישמח מאוד לעזור ולתת לאותו אדם כמה שקלים במתנה מכיוון שהוא מרחם עליו, אך אם הוא **סומך עליו ומאמין בו** הוא ייתן לו עבודה בעסק שלו ולא ייתן לו דבר במתנה - הוא ירוויח בעבודתו שלו כל שקל ושקל שבעל העסק ייתן לו.

זווית אישית



כהורים ומחנכים, אנו מעוניינים לעזור לילדינו ככל הניתן, אבל הסיפוק האמיתי הוא כאשר הם כבר מסוגלים לעשות את הדברים בעצמם. היכן בחיינו אנחנו ממשיכים להסתמך על אחרים? האם יש משהו שתוכלו לקבל עליו אחריות וללמוד להסתדר בו בעצמכם?

בתחילת סיפורי יציאת מצרים ההתערבות של ה' היא תמיד בניסים על-טבעיים כמו במכות ובים סוף: כאשר עמד עם ישראל על שפת הים לאחר יציאת מצרים, מלפנים נמצא הים ומאחור רודפים המצרים - הם עדיין היו בתודעה של עבדות, ולא יכלו להשיב מלחמה. במצב כזה בני ישראל לא התבקשו לעשות דבר כדי להציל את נפשם אלא רק **הִתְיַצְבוּ וְרְאוּ אֶת יְשׁוּעַת ה' אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה לְכֶם הַיּוֹם... ה' יִלְחֶם לְכֶם וְאַתֶּם תִּתְרִישׁוּ** (שמות י"ד, יג-ד). הקב"ה פעל במלוא עוצמתו ועם ישראל ניצל מבלי לעשות דבר. ואכן, כפי שראינו החלק המקביל בשירת דוד מהדהד את המאורע הזה בדיוק.

אך **ככל שבני ישראל עלו בדרגתם** לאחר קבלת התורה, ההתערבות העל-טבעית **הלכה ופחתה**. ראשית פעולתם של ישראל היא במלחמת עמלק שבה עם ישראל נלחם בעצמו אך חש את ההתערבות של ה' דרך הידיים של משה רבנו. בהמשך, התחזקו ישראל ביכולותיהם במלחמות המאוחרת עם סיחון ועוג עד שלאחר הכניסה לארץ לאט לאט מצטמצמת ההתערבות האלווקית הגלויה בקרבות.

גם בחייו של דוד המלך אפשר לראות תהליך כזה.

ניזכר בפסוק הפותח של השירה: **בְּיּוֹם הַצִּיל ה' אֶתוֹ מִכַּף כָּל אֹיְבָיו וּמִכַּף שָׂאוֹל**.

כאשר ברח דוד **משאול**, פעמים רבות הוא חש בהצלה הניסית, הפסיבית: שאול שהחטיא ולא פגע בדוד בחניתו שלוש פעמים שונות, משלחות המלאכים של שאול שהתנבאו בניית ברמה, עזיבתו של שאול את המרדף במדבר זיף ועוד ועוד אירועים שבהם הרגיש דוד שהוא ניצל בנס מתפיסתו וממותו. לעומת זאת, כאשר דוד עלה למלוכה, החלו **כל אויביו** לרודפו. או אז חש דוד שהצלחותיו נעשות בדרך הטבע. כאשר ניצח את הפלישתים ואת ארם, אדום, עמון והענקים. ולמרות שדוד היה אקטיבי ביותר בתקופה זו, הוא לא שכח ולו לרגע כי ה' הוא הנותן לו כוח לעשות חיל.

שאלה לדיון



מאז ימי בית שני בטלה הנבואה, וניסים גלויים כבר אינם נחלת הכלל. מה המשמעות של זה לאור הרעיון העולה כאן? האם אנחנו מצפים לניסים נוספים? כיצד זה משפיע על אחריותנו כאומה לדאוג להצלחה ולביטחון שלנו?

חלק ג - שירת סיכום

מתי נכתבה השירה?

האברבנאל עונה על שאלה זו: השירה הזאת דוד חיברה בבחרותו בהיותו בתוך צרותיו. ועשאה כוללת לכל הצרות, כדי שבכל פעם ופעם שהיה הקדוש ברוך הוא מצילו מכל צרה היה משורר השירה הזאת, והיתה אם כן שגורה בפיו כדי להודות להשם על כל תשועה שעשה עמו להפליא.



האברבנאל מסביר שדוד חיבר את השירה הזו בצעירותו, ומכיוון שהיא מותאמת לכל סוג של הצלה (כפי שראינו בחלק א) היא הייתה שגורה על לשונו לאורך כל ימיו. לעומת פירוש האברבנאל, על פי הפשט מן הפסוק הפותח את השירה עולה תאריך כתיבה מדויק ומאוחר יותר: וידבר דוד לה' את דברי השירה הזאת ביום ה' אתו מפך כל איביו ומפך שאול. איזה יום בחיי דוד מתאים להיות היום שבו ה' הציל אותו מכפם של כל אויביו? ובכן הביטוי 'כל אויביו' מזכיר לנו את פסוק א בפרק ז': ויהי כי ישב המלך בביתו וה' הניח לו מסביב מפל איביו, פסוק זה מופיע מיד לאחר העלאת ארון ה' לירושלים כפסוק הפתיחה לבקשתו של דוד לבנות את בית המקדש. בנקודת זמן זו, מלכותו של דוד איתנה ויציבה ללא כל איומים מבית ומחוץ. ייתכן מאוד שדוד כתב את השירה ביום זה כסיכום של צעדיו עד כה.

מדוע אם כך נכתבה השירה של דוד בסוף הספר ולא במקומה הכרונולוגי?

אם בוחנים את ספר שמואל כולו, על שני חלקיו, מגלים ששירת דוד כלל אינה השירה היחידה בספר.

1. הספר נפתח בסיפור לידת שמואל ששיאו **בתפילת חנה**.
2. בנקודת המעבר שבין מלכות שאול למלכות דוד (שהיא אמצע הספר מבחינה עניינית וכיום הספר מחולק בנקודה זו) מופיעה שירה נוספת - **קינת דוד** על שאול ויהונתן.

יוצא אם כן, שספר שמואל נפתח בשירה, נע על ציר מרכזי של שירה ומסיים בשירה. שירות אלו אינן רק קישוטים. השירות נועדו להביע את מהלך העניינים, ובעצם לחשוף את המבנה של הספר כולו על מנת שיתחדדו מסריו אצלנו הקוראים.

לימוד בקבוצות

עברו על שלוש השירות של ספר שמואל והשוו ביניהן. נסו למצוא כמה שיותר ביטויים ואזכורים מקבילים.

מה משמעות הקשר בין השירות?

מקריאה שטחית בשירת חנה הפותחת ובשירת דוד הנועלת נוכל למצוא מספר גדול של ביטויים מקבילים. לדוגמה אומרת חנה: אין קדוש כה' כי אין בלתיך ואין צור כאלהינו ואצל דוד בשירה: כי מי אל מבלעדי ה' ומי צור מבלעדי אלהינו. חנה מסיימת: ויתן עז למלכו וירם קרן משיחו ודוד חותם: מגדול ישועות מלכו ועשה חסד למשיחו.

גם בין קינת דוד בפרק א לתפילתו בפרק כ"ב ישנן הקבלות ולא רק מכיוון ששאל המלך מופיע בשתייהן: בתפילה הוא מודה לה' על כך שלימד את ידיו את מלאכת הקשת: **מִלְמַד יְדֵי לְמַלְחָמָה וְנַחַת קִשְׁתְּךָ נְחוּשָׁה זְרַעְתִּי** ואילו הקינה נפתחת במילים: **לְלַמֵּד בְּנֵי יְהוּדָה קִשְׁתְּךָ הִנֵּה כְּתוּבָה עַל סֵפֶר הַיֵּשֶׁר**. דוד מודה בתפילתו על כך שה' עשה רגליו כרגלי איילות: **מִשׁוּבָה רְגְלָי כְּאַיִלוֹת וְעַל בְּמוֹתַי יַעֲמִדֵנִי** וזה מזכיר את הפסוק המפורסם: **הַצְבִּי יִשְׂרָאֵל עַל בְּמוֹתֶיךָ חָלָל אֵיךְ נָפְלוּ גְבוּרִים**. הצבי כמובן מקביל לאיילה. הניגוד בין פסוקים אלו מדמים. בעוד שאול המלך ובנו יהונתן הגיבורים **נפלו** חלל על במוותיו, דוד המלך עצמו מודה לקב"ה שעל אותן במות הוא העמיד אותו.

נזכיר עוד הקבלה אחת משמעותית: בקינה נאמר **כִּי שָׁם נִגְעַל מִגֵּן גְבוּרִים מִגֵּן שְׂאוּל בְּלִי מְשִׁיחַ בְּשֶׁמֶן**, וזאת בניגוד ל**אֲלֵהֵי צוּרֵי אֲחִסָּה בּוֹ מִגֵּן וְקָרָן יִשְׁעֵי**. המגן של שאול היה לא אפקטיבי מכיוון שלא נמשח בשמן אבל מגינו של דוד הוא לא אחר מהקב"ה עצמו ואין הגנה יעילה יותר ממנו. פשט הכתוב הוא שהמילים **בְּלִי מְשִׁיחַ בְּשֶׁמֶן מִיוֹחֶסֶת אֵל הַמֶּגֶן**, אך קשה שלא לשמוע את סמיכות המילה 'שאוּל' לביטוי זה, כאילו שנאמר **שְׂאוּל בְּלִי מְשִׁיחַ בְּשֶׁמֶן**. שאול המלך שנמשח למלך על ידי שמואל הנביא ומכונה מספר פעמים בספר שמואל 'משיח ה', חטא, והוא מוחלף על ידי משיח חדש ראוי ממנו.

אם כן, שירה זו נמצאת דווקא בסופו של ספר שמואל על מנת להעמיד את ספר שמואל במבנה משולש כשהשירות הן הציר שדרכו מתחולל הסיפור.

ספר שמואל הוא ספר ייסוד המלוכה, וחנה בתפילתה, המשמשת כ'שירת הפתיחה' של הספר מעמידה לפנינו הקוראים דמות אידיאלית למלך. שירה זו היא **תפילה** והיא נושאת בחובה תקווה גדולה שדמות אידיאלית זו תעלה למלוכה על ישראל.

קינת דוד המשמשת כ'שירת האמצע' מתארת כיצד דמות המלך הבלתי-אידיאלית עוברת מתפקידה. השירה הזו היא **קינה** והיא מלאת עצב, לא רק על מותו הפרטי של שאול אלא על כך שתפילת חנה לא התממשה בשלב זה.

השירה האחרונה 'שירת הסיום' מראה שוב את דמות המלך האידיאלית. זוהי **שירת השיא**. שירת הודיה. השירה המשמעותית שחותמת את התהליך שעובר לאורך הספר. חתימת התפילה אמורה לעורר בנו התרגשות ולסגור עבורנו מעגל שנותר פתוח לאורך קריאת הספר כולו: **מִגְדוֹל יְשׁוּעוֹת מִלְּבֹו וְעִשָּׂה חֶסֶד לְמְשִׁיחוֹ לְדָוִד וְלִזְרְעוֹ עַד עוֹלָם! הַמֶּלֶךְ דָּוִד הוּא מְשִׁיחַ ה' הַמוֹחֲלֵט**. הוא המלך עליו התנבאה חנה והוא המלך שזרעו ימלוך לעולם ועד.

סיכום



בפרק כ"ב מופיעה שירת דוד והודאתו לקב"ה על הצלתו. למדנו בשיעור את תוכנה של השירה וכיצד היא מבטאת שני שלבים שונים בחייו של דוד. שירה זו, מיקומה בספר והשוואתה לשירות האחרות המופיעות בו, מעצימים את מסריו של ספר שמואל, ומלמדים אותנו הקוראים מדוע דווקא דוד מלך ישראל זכה להיות משיח ה' שנאמר עליו שה' יגדילו ויעשה עימו ועם זרעו חסד עד עולם.

להרחבה



- [סרטון של הרב ד"ר בני גזונדהייט](#)
- [סרטון של ד"ר יושי פרג'ון](#)
- [שיעור של הרב דוד סבתו](#)
- [שיעור קצר \(להאזנה\) של הרב בני לאו](#)
- [שיעור של הרב יעקב מדין](#)
- [מאמר של הרב אמנון בזק](#)
- [שיעור של ד"ר חגי בן ארצי](#)